

## ДІАГНОСТИКА ЕТАПУ КРИЗИ НА ПІДСТАВІ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

За результатами дослідження виявлено, що за розроблення та вибору стратегії антикризового управління необхідно враховувати, що кризи у процесах функціонування і розвитку комерційного банку, як і іншого підприємства, проявляються передусім у його незадовільному фінансовому стані і здатні призвести до неплатоспроможності, а в разі неможливості їх усунути – ліквідації банку. Встановлено, що фінансовий стан банку, як і будь-якого підприємства, є однією з ключових характеристик, що свідчить про стійкість і стабільність його функціонування, про рівень конкурентоспроможності і ділової активності. Обґрунтовано низку завдань щодо підвищення ефективності вибору стратегії антикризового управління. Одержані результати можуть бути використані в роботі окремих банківських установ.

**Ключові слова:** управління, фінанси, криза, діагностика, банк.

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах розвитку економіки внаслідок економічної та політичної нестабільності підприємства, фірми і комерційні банки нездатні адекватно реагувати на зміни зовнішнього й внутрішнього середовища, внаслідок чого можуть потрапити у кризові ситуації [1, 3, 4]. Під фінансовим аналізом діяльності комерційного банку розуміють комплексну характеристику, яка охоплює аналіз як короткострокових, так і довгострокових аспектів його діяльності.

Питання теоретичних, методологічних і практичних аспектів антикризового управління досліджено у роботах таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як І.А. Бланк [1], О.О. Терещенко [2], Н.В. Ткаченко [3], А.В. Череп [4] та ін.

**Предмет дослідження** – механізм вибору стратегії в системі антикризового управління.

**Об'єкт дослідження** – процес антикризового управління комерційним банком.

**Методика дослідження.** Для досягнення поставленої в роботі мети було використано такі методи дослідження: теоретичного узагальнення – для розкриття змісту і сутності категорії "антикризове управління", уточнення класифікації криз у процесі функціонування і розвитку комерційного банку; графічного аналізу – для наочного зображення емпіричних даних, узгодження цілей зацікавлених у стійкому функціонуванні банку суб'єктів з цілями антикризового управління; статистичного аналізу – для обґрунтування низки завдань щодо підвищення ефективності вибору стратегії антикризового управління.

**Виклад основного матеріалу.** Комплексну оцінку фінансового стану комерційного банку доцільно зробити за побудовою таксономічного показника [1, 2]. Його, як зазначає О.О. Терещенко [2], запропонував З. Хельвіг, який одним з перших став використовувати спеціальну дослідницьку методику агрегованих ознак. Саме він запропонував так званий таксономічний показник, є синтетичною величиною, утвореною з усіх ознак, що характеризують досліджуване економічне явище або процес.

Під час побудови таксономічного показника вихідною матрицею є матриця, що складається зі значень системи показників за досліджуваний період часу:

$$X = (X_{ij}); i = \overline{1, m}; j = \overline{1, n}.$$

На наступному етапі вихідну матрицю необхідно стандартизувати. Одночасно відбувається вирівнювання дисперсій (кожна дисперсія дорівнює одиниці), а також значень ознак (усі середні арифметичні дорівнюють нулю). Матриця стандартизованих значень має вигляд:

$$Z = (Z_{ij}), \quad Z_{ij} = \frac{X_{ij} - \bar{X}_i}{\sigma_i},$$

де середнє значення  $i$  – показника:  $\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n x_{ij}$ ; середньоквадратичне відхилення

$$i \text{ – показника: } \sigma_i = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_i)^2}$$

Одночасно передбачається нормування еталону (останній стовпець у матриці  $Z = (Z_{ij})$ ).

Узагальнюючий показник розраховують за формулою

$$I_j = \frac{d_j}{\|d_j\|},$$

де відстань стандартизованої системи показників до стандартизованого еталона

$$\text{в } j\text{-му періоді: } d_j = \left( \sum_{i=1}^m (z_{ij} - z_{i0})^2 \right)^{1/2}.$$

Обґрунтування еталону є найвідповідальнішим моментом всієї обчислювальної процедури, оскільки реальність значень еталону, його адекватність існуючим економічним умовам визначає саме значення узагальнюючого показника. При виборі еталону можна використати декілька методів: критерій min-max; визначення в системі показників-ознак стимуляторів, дестимуляторів і номінаторів.

Характерною властивістю інтегрального показника  $I_j$  є те, що його значення знаходиться в інтервалі від 0 до 1. Відповідно до обчислень, інтерпретація таксономічного показника не узгоджується з інтуїтивними представленнями (таксономічний показник зростає з видаленням значень показників від еталону й убиває з наближенням їх до нього). Тому таксономічний показник доцільно привести до виду  $I_j^* = 1 - I_j$ . Інтерпретація цього показника така: він набуває високих значень за близьких значень показників у системі до еталону і низьких значень – за далеких. Технологію побудови інтегрального показника фінансового стану комерційного банку за методом розрахунку таксономічного показника розвитку зобразимо у вигляді такої послідовності дій.

### Етапи технології обчислення інтегрального показника фінансового стану комерційного банку за допомогою методу таксономії

1. Обґрунтування системи показників ознак, що якісно та кількісно описують фінансовий стан комерційного банку:  $X = (x_{ij}), i = \overline{1, m}, j = \overline{1, n}$ ,  $i$ -та ознака в  $j$ -му періоді

2. Формування еталонних рівнів значень показників в системі (методом оброблення експертних даних та з урахуванням нормативних документів)

3. Стандартизація показників у системі та еталону:  $Z = (z_{ij})$ ,

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{\sigma_i}, \quad \bar{x}_i = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n x_{ij}, \quad \sigma_i = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n (x_{ij} - \bar{x}_i)^2}$$

4. Обчислення інтегрального показника – таксономічного показника роз-

витку:  $I_j^* = 1 - I_j$ ,  $I_j = \frac{d_j}{d}$ ;  $d_j = \left( \sum_{i=1}^m (z_{ij} - z_{i0})^2 \right)^{\frac{1}{2}}$ ;

$$d = \bar{z}_d + a s_d, \quad a = 3, \quad \bar{z}_d = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n d_j, \quad s_d = \left( \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n (d_j - \bar{z}_d)^2 \right)^{\frac{1}{2}};$$

5. Обчислення інтегрального показника в динаміці (за три роки)

Учені виділяють велику кількість ризиків у діяльності комерційного банку та пропонують різні підходи до їх класифікації. Водночас більшість дослідників вважають, що основні ризики банківської діяльності, пов'язані з непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості та структурі активів та пасивів. Це такі ризики, як кредитний, інвестиційний, валютний, процентний, ризик незбалансованої ліквідності та ризик нестійкості ресурсної бази. Для розрахунку рівня ризику комерційного банку доцільно використати таку формулу:

$$r_j = \sqrt[n]{\prod(x^m)} = \sqrt[n]{x_1^{m_1} \times x_2^{m_2} \times x_3^{m_3} \times \dots \times x_n^{m_n}},$$

де  $x_n$  – рівень кожного виду ризику;  $m_i, (i = \overline{1, n})$  – ранг кожного виду ризику за

значимістю,  $\sum_i m_i = m$

Для кількісної оцінки кожного виду ризику вважаємо за доцільне використати показники, наведені у табл. 1.

Отже, для розрахунку загального рівня ризику спочатку необхідно проанжувати банківські ризики, тобто привласнити кожному виду ризику відповідний ранг згідно з їх значущістю. У зв'язку з тим, що ризик є ймовірною категорією, значення показника  $r_j$  змінюється у межах від 0 до 1.

Учені визначають критеріальні рівні ступеня допустимого загального ризику банку в межах від 0 до 0,1: 0-0,05 – низький рівень ризику, який тимчасово можна ігнорувати; 0,05-0,1 – середній рівень ризику, який потребує пильної уваги до нього; 0,1 и вище – високий рівень ризику, який може привести до краху банку. На завершальному етапі внаслідок комбінації типів фінансового стану банку та рівня ризику його діяльності (табл. 2) здійснюється діагностування етапу розвитку кризи.

Так, за умови недопустимого ризику у процесах функціонування і розвитку банку з добрим фінансовим станом існує потенційна криза – банк функціонує зі стабільними фінансовими показниками, відсутні проблеми оперативного менеджменту, однак є потенційна погроза кризи внаслідок недопустимого рівня ризику його діяльності, відсутності або некоректності цілей банку і стратегічних орієнтирів:

Табл. 1. Показники ризику в діяльності комерційного банку

Група ризику	Показник	Розрахунок
Кредитний ризик	Коефіцієнт якості кредитного портфелю	$K_{kp} = \frac{P_k}{K_{kn}}$ , де $P_k$ – резерв, сформований під кредитний портфель банку; $K_{kn}$ – кредитний портфель банку
	Питома вага сумнівних та безнадійних кредитів у кредитному портфелі	$\frac{K_c + K_b}{K_{kn}}$ , де $K_c$ – кредити, класифіковані за ступенем ризику як сумнівні; $K_b$ – кредити, класифіковані за ступенем ризику як безнадійні
Ризик процентної ставки	Теоретична середня відсоткова маржа	$\bar{T}_{\text{вм}} = (\bar{r}_{\text{МБКР}} \times \frac{\text{МБК}_p}{A} + \bar{r}_{kn} \times \frac{K_{kn}}{A} + \bar{r}_{\text{цп}} \times \frac{\text{ПЦП}}{A}) -$ $-(\bar{r}_B \times \frac{B}{3} + \bar{r}_{\text{пр}} \times \frac{\text{Пр}\%}{3} + \bar{r}_{\text{МБКО}} \times \frac{\text{МБК}_o}{3})$ , де $\bar{r}_{\text{МБК}}$ – середня відсоткова ставка за міжбанківськими кредитами; $\text{МБК}_p$ – міжбанківські кредити; $\bar{r}_{kn}$ – середня відсоткова ставка за кредитами; $\bar{r}_{\text{цп}}$ – середня відсоткова ставка за цінними паперами; $A$ – активи банку; $B$ – банківські вклади; $\bar{r}_B$ – середня відсоткова ставка за банківськими вкладками; $\bar{r}_{\text{пр}}$ – середня відсоткова ставка за процентними поточними рахунками; $\text{Пр}\%$ – процентні поточні рахунки; $\bar{r}_{\text{МБКО}}$ – середня відсоткова ставка за отриманими міжбанківськими кредитами; $\text{МБК}$ – отримані банком міжбанківські кредити; $3$ – зобов'язання банку;
Ризик нестійкості ресурсної бази	Коефіцієнт нестійкості ресурсної бази	$K_{p\delta} = \frac{P_n + \text{МБК}_o}{3}$ , де $P_n$ – поточні рахунки клієнтів
Інвестиційний ризик	Коефіцієнт якості портфелю цінних паперів	$K_{\text{цп}} = \frac{P_{\text{цп}}}{\text{ПЦП}}$ , де $P_{\text{цп}}$ – резерв, сформований під портфель цінних паперів банку; $\text{ПЦП}$ – портфель цінних паперів
Ризик незбалансованої ліквідності	GAP	$\text{GAP} = \frac{A_t - \Pi_t}{A_p}$ , де $A_t$ – активи у відповідному терміні погашення; $\Pi_t$ – пасиви у відповідному терміні погашення; $A_p$ – активи робочі
Валютний ризик	Норматив ризику загальної відкритості (довгої/короткої) валютної позиції	$H13 = \frac{\text{ВП}}{\text{РК}} \times 100\%$ , де: $\text{ВП}$ – загальна відкрита валютна позиція за балансовими та позабалансовими активами і зобов'язаннями банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті (розрахунок проводиться за звітну дату), яка визначається як сума абсолютних величин усіх довгих і коротких відкритих валютних позицій у гривневому еквіваленті окремо за кожною іноземною валютою (без урахування знака) за всіма іноземними валютами; $\text{РК}$ – регулятивний капітал комерційного банку

Табл. 2. Діагностування етапу розвитку кризи \*

Етап розвитку кризи	Діапазон зміни інтегрального показника і тип фінансового стану банку	Діапазон зміни та рівень ризику
Потенційна криза	0,5-1,0 – добрий	0,1-1,0 – недопустимий
	0,3-0,5 – задовільний	0,0-0,1 – допустимий
Латентна криза	0,3-0,5 – задовільний	0,1-1,0 – недопустимий
	0,2-0,3 – незадовільний	0,0-0,1 – допустимий
Явна криза	0,2-0,3 – незадовільний	0,1-1,0 – недопустимий
	0,0-0,2 – катастрофічний	0,0-0,1 – допустимий
Руйнівна криза	0,0-0,2 – катастрофічний	0,1-1,0 – недопустимий

\* інтервал зміни показників від 0 до 1

- потенційна криза спостерігається і у процесах функціонування і розвитку банку із задовільним фінансовим станом за умови допустимого ризику; в разі недопустимого ризику, етап розвитку кризи можна визначити як латентний, тобто функціонування банку супроводжується плавним зниженням прибутковості, ліквідності, спостерігаються фінансово-економічні прорахунки, суперечки в системі менеджменту, відбувається поступова втрата ринку;
- у процесах функціонування і розвитку банку з фінансовим станом, оціненим як незадовільний, за умов допустимого ризику також спостерігається латентна криза; недопустимий ризик, який має негативні наслідки, що призведуть до погіршення фінансового стану банку у майбутньому, дає змогу визначити етап розвитку кризи як явна – на цьому етапі економічні показники діяльності банку нижчі від запланованих, конфлікт менеджменту, втрата певної частки ринку;
- явна криза спостерігається і у процесах функціонування і розвитку, фінансовий стан якого оцінений як катастрофічний за умов допустимого ризику; якщо ризик недопустимий, то існує руйнівна криза – на цьому етапі керівництво майже цілком втрачає контроль над розвитком кризи, що входить в одну із своїх завершальних фаз. Цей період звичайно характеризується різким і значним падінням всіх економічних показників діяльності банку, неплатоспроможністю, плавним відтоком клієнтів, плінністю кадрів.

Етап розвитку кризи у процесах функціонування і розвитку комерційного банку описується такою моделлю:

$$f_{K_j}(\Delta T) = \{[FS_j(t_1), r_j(t_1)], [FS_j(t_2), r_j(t_2)], [FS_j(t_3), r_j(t_3)], \dots, [FS_j(t_i), r_j(t_i)]\}, \quad t_i \in \Delta T,$$

де:  $FS_j(t_i), r_j(t_i)$  – характеристики етапу розвитку кризи у процесах функціонування і розвитку  $j$ -го комерційного банку за визначений проміжок часу  $t = t_i$ .

У графічному вигляді зазначена модель має такий вигляд:

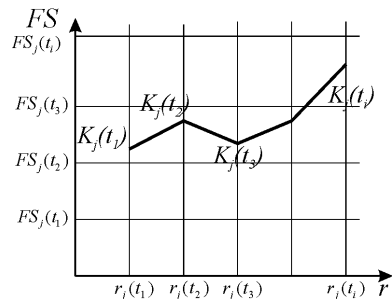


Рис. 2. Траєкторія зміни етапу розвитку кризи у процесах функціонування і розвитку комерційного банку

Визначення етапу розвитку кризи у процесах функціонування і розвитку комерційного банку дає змогу розробляти набір дієвих антикризових стратегій, спрямованих на подолання кризи в процесах функціонування і розвитку комерційного банку. Чим швидше буде виявлена рання стадія розвитку кризи, тим легше буде зробити необхідні коригування для стабілізації траєкторії розвитку банку шляхом реалізації відповідних стратегій антикризового управління.

Застосуємо цей підхід для діагностики етапу розвитку кризи в процесах функціонування і розвитку АКБ "Національний кредит", який за результатами декомпозиційного аналізу власного капіталу займає припустиму позицію – найгіршу позицію серед досліджуваних комерційних банків. Еталонні значення для розрахунку інтегрального показника фінансового стану АКБ "Національний кредит" були обґрунтовані на підставі узагальнення теорії і практики, що дало змогу отримати реальні бажані значення показників фінансового стану комерційного банку. Загальний інтегральний показник фінансового стану АКБ "Національний кредит" наведено у табл. 3.

Табл. 3. Інтегральні показники фінансового стану АКБ "Національний кредит"

Показник	Роки		
	2002	2003	2004
Інтегральний показник фінансової стійкості ( $F_{\phi c}$ )	0,38	0,54	0,77
Інтегральний показник ділової активності банку ( $F_{da}$ )	0,33	0,3	0,56
Інтегральний показник ліквідності банку ( $F_l$ )	0,85	0,55	0,43
Інтегральний показник ефективності управління банком ( $F_{ey}$ )	0,50	0,33	0,25
Загальний інтегральний показник фінансового стану банку ( $FS$ )	0,48	0,41	0,46

Дані табл. 3 дають змогу зробити висновок, що протягом трьох років у процесах функціонування і розвитку АКБ "Національний кредит" спостерігається латентна криза, для подолання якої необхідно вибрати ефективну стратегію антикризового управління.

У графічному вигляді траєкторію зміни інтегрального показника фінансового стану АКБ "Національний кредит" представлено на рис. 3.

Динаміка значень загального інтегрального показника фінансового стану комерційного банку (рис. 3) має тенденцію до погіршення, порівняно з 2002 р. Виходячи з цього, необхідно виявити джерела розвитку негативних тенденцій, тобто проаналізувати динаміку зміни часткових інтегральних показників за локальними групами фінансового стану банку, що аналізуються.

Проведений аналіз показує, що односпрямованої тенденції зміни значень локальних інтегральних показників немає. Так, динаміка змін значень інтегральних показників фінансової стійкості ( $F_{\phi c}$ ) та ділової активності банку ( $F_{da}$ )

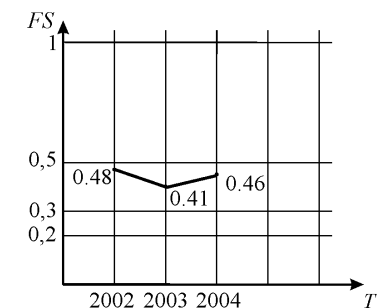


Рис. 3. Траєкторія зміни інтегрального показника фінансового стану АКБ "Національний кредит"

має тенденцію до підвищення, тоді як динаміка змін значень таких інтегральних показників, як ліквідності банку ( $F_L$ ) та ефективності управління ( $F_{ey}$ ), значно погіршилася.

Траєкторію зміни етапу розвитку кризи у процесах функціонування і розвитку АКБ "Національний кредит" наведено на рис. 4.

Спадна тенденція зміни значень інтегрального показника ефективності управління банком характеризується збільшенням питомої ваги проблемних кредитів банку, зниженням показників рентабельності власного та акціонерного капіталу банку за 2003-2004 рр., водночас порівняно з 2002 р., у 2004 р. рентабельність власного капіталу зменшилася на 62,18 %, а рентабельність акціонерного капіталу – на 71,79 %.

#### Висновки:

1. АКБ "Національний кредит" за період, що аналізується, значно покращав показники фінансової стійкості та ділової активності, але в процесі його функціонування наявні ознаки кризи, що виражаються у збільшенні частки проблемних кредитів та зменшенні основних показників його діяльності – рентабельності власного капіталу, акціонерного капіталу та рентабельності активів. Зниження показників ліквідності банку свідчить про можливі проблеми банку з тимчасовою нехваткою ліквідних коштів, що підтверджує збільшення показника активності залучення міжбанківських кредитів, який за 2004 р., порівняно з 2002 р., збільшився на 66,15
2. За результатами проведеного дослідження встановлено, що впродовж трьох років у процесах функціонування і розвитку АКБ "Національний кредит" спостерігається латентна криза, яка має тенденцію до поглиблення, тобто для її подолання треба негайно розробити та вибрати ефективну стратегію в системі антикризового управління, яка дозволила б покращити фінансовий стан АКБ "Національний кредит".
3. Діагностику етапу розвитку кризи в процесах функціонування і розвитку комерційного банку доцільно проводити на підставі розрахунку інтегрального показника його фінансового стану. Динаміка зміни інтегрального показника фінансового стану комерційного банку та локальних інтегральних показників дає змогу не тільки дослідити процес розвитку кризи, а й визначити джерела виникнення негативних тенденцій. У зв'язку з тим, що банківська діяльність найбільш ризикована і недопустимий рівень ризику може призвести до погіршення ситуації у майбутньому, етап розвитку кризи визначається не тільки показниками фінансового стану комерційного банку, а й рівнем ризику його діяльності. Результати діагностики етапу розвитку кризи в процесах функціонування і розвитку комерційного банку є важливою інформацією для розробки та вибору дійової стратегії антикризового управління.

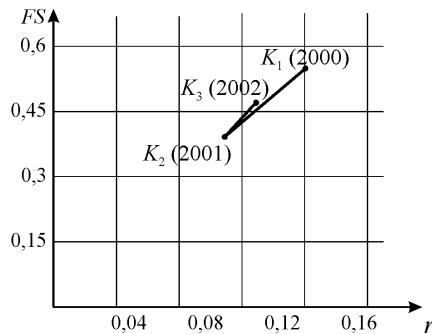


Рис. 4. Траєкторія зміни етапу розвитку кризи в процесах функціонування і розвитку АКБ "Національний кредит"

## Література

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : учеб. курс / И.А. Бланк. – К. : Изд-во "Ника-Центр", "Эльга", 2001. – 528 с.
2. Терещенко О.О. Финансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посібн. / О.О. Терещенко. – К. : Вид-во КНЕУ, 2003. – 554 с.
3. Ткаченко Н.В. Управління фінансовими ресурсами як фактор ефективності їх використання / Н.В. Ткаченко // Академічний огляд. – 2002. – № 2. – С. 40-45.
4. Череп А.В. Удосконалення управління фінансовими ресурсами з метою підвищення результативності діяльності суб'єктів господарювання / А.В. Череп // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 7. – С. 44-48.

### Шлапак А.В. Диагностика этапа кризиса на основании оценки финансового состояния коммерческого банка

По результатам исследования выявлено, что при разработке и выборе стратегии антикризисного управления необходимо учитывать, что кризисы в процессах функционирования и развития коммерческого банка, как и другого предприятия, проявляются прежде всего в его неудовлетворительном финансовом состоянии и способны привести к неплатежеспособности, а в случае невозможности их устранить – ликвидации банка. Установлено, что финансовое состояние банка, как и любого предприятия, является одной из ключевых характеристик, что свидетельствует об устойчивости и стабильности его функционирования, об уровне конкурентоспособности и деловой активности. Обоснован ряд задач по повышению эффективности выбора стратегии антикризисного управления. Полученные результаты могут быть использованы в работе отдельных банковских учреждений.

**Ключевые слова:** управление, финансы, кризис, диагностика, банк.

### Shlapak A.V. The Diagnosis of the Crisis Phase on the Basis of the Assessment of the Commercial Bank Financial Condition

According to the results of the study it is revealed that over the development and strategy of crisis management it is necessary to consider, that crisis in the processes of functioning and development of the commercial bank, like other enterprises, are manifested first of all in its unsatisfactory financial condition and could lead to insolvency, and in case of impossibility to eliminate them – liquidation of the bank. It is established, that the financial condition of the bank, like any company, is one of the key characteristics, which testifies to the strength and stability of its operation, the level of competitiveness and business activity. Reasonable number of tasks on increasing efficiency strategy of crisis management is defined. The obtained results can be used in the work of individual banking institutions.

**Key words:** management, finance, crisis, diagnostics, bank.

УДК 336.71

Аспір. О.І. Щуревич<sup>1</sup> – Львівський НУ ім. Івана Франка

### БАНКІВСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯД ЯК ОСНОВА СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Визначено сутність банківського регулювання та нагляду, проаналізовано вплив на стабільність банківської системи таких важливих чинників, як рівень капіталізації банківської системи та довіра населення до банківської системи, розглянуто дотримання банками економічних нормативів, а також фінансові результати їхньої діяльності. Запропоновано заходи, що стосуються забезпечення ефективного функціонування стабільної банківської системи, зокрема шляхом вдосконалення здійснення Національним банком України функцій банківського регулювання та нагляду.

<sup>1</sup> Наук. керівник: доц. Є.М. Андрушак, канд. екон. наук